

ПЕРШОДЖЕРЕЛА З ДАВНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ

ГЕРОДОТ «ІСТОРІЯ» *

Книга IV

129. Тепер я розповім про те, що допомагало персам і шкодило скіфам, коли вони робили напади на Дарієве військо. Це була річ зовсім дивна: крики ослів і вигляд мулів. Як я вже згадував вище, в Скіфії нема ні ослів, ні мулів. У всій країні скіфів не існує жодного осла, ні мула, бо клімат там холодний. Отже, осли своїми дикими криками викликали розгубленість скіфської кінноти. Під час багатьох нападів на персів, щойно скіфські коні чули крики ослів, як вони зривалися з повідів, перелякані поверталися назад із настовбурченими вухами, бо ніколи не чули перед тим таких криків і не бачили таких тварин. Проте ця річ не мала великого значення для ходу війни.

130. Скіфи, бачачи персів у занепокоєнні, щоб затримати їх на довший час у Скіфії, і очікуючи того, що вони мають опинитися в скрутному становищі, бо їм бракувало всього потрібного для життя, почали робити таке: вони часто залишали деяку частину своєї худоби з чередниками, а самі переходили, як завжди, на інше місце. А перси кидалися, хапали тварин, вважаючи, що цим вони вчиняють подвиг.

131. Багато разів так вони робили, коли нарешті Дарій опинився у великій скруті. Скіфські царі довідалися про це і послали вісника з дарами до Дарія: птаха, мишу, жабу і п'ять стріл. Перси спитали людину, що принесла ці дари, яке значення вони мають, але той відповів, що він одержав доручення лише передати їх і якнайшвидше повернутися. Хай самі перси, сказав він їм, якщо вони розумні, зрозуміють, що означають ці дари.

132. Коли перси про це почули, вони почали розумувати. На думку Дарія це означало, що скіфи піддаються і приносять землю і воду і такий висновок він зробив з того, що миша народжується з землі і годується тими самими плодами, що й людина, жаба перебуває у воді, птах дуже схожий на коня, а стріли означають, що скіфи складають зброю. Таку думку висловив Дарій, але зовсім протилежна до неї була думка Гобрія, одного з тих сімох, які вбили мага. Він зробив висновок про те, що дари означали таке: «Якщо, перси, ви не станете птахами, і не полетите високо в небо, або мишами і не сховаєтесь в землі, або жабами і не пострибасте в болото, то ви не повернетесь до себе, вас загублять оці стріли».

133. Так перси витлумачили ці дари. Одна частина скіфського війська, якій спершу було призначено вартувати біля Маєтідського озера, а потім їх було послано для переговорів із іонійцями, коли вони прибули до моста, вони сказали: «О іонійці, ми прийшли і принесли вам свободу, якщо ви схочете нас послухати. Адже нам повідомлено, що Дарій наказав вам охороняти міст упродовж лише шістдесяти днів, і якщо він сам за цей час не повернеться, ви можете піти геть до своєї країни. Отже, коли ви тепер зробите те, що ми вам пропонуємо, ні він не матиме завіщо скаржитися на вас, ні ми. Залишай-

* *Продовження.* Початок див. №№ 1, 3, 4, за 1991 р. Переклад українською К. О. Білецького

теся ще тут на кілька днів, а потім повертайтеся». Іонійці пообіцяли так зробити, а скіфи поквапилися повернутися.

134. Коли Дарій одержав такі дари, скіфи, які там залишалися, вистроїлися перед персами із своєю піхотою та кіннотою, ніби для того, щоб уступити в бій. Проте, коли скіфи вже вистроїлися, якийсь заєць кинувся з усіх ніг поміж двома лавами, і вони, ледве кожний із них його побачив, побігли його ловити. Через те, що скіфи порушили свій стрій і почали гомоніти, Дарій спитав, що там коїться, що там за галас серед ворогів. А коли йому сказали, що скіфи ганяються за зайцем, він тоді сказав тим, до яких він звичайно звертався: «Ці люди зовсім не зважають на нас і тепер я гадаю, що Гобрій правильно сказав про скіфські дари. Отже, тепер і я маю таку саму думку і через це треба нам подумати, як може здійснитися наш відступ з найменшою небезпечкою. На це так відповів Гобрій: «Царю мій! Я маю сказати, що я вже знав із чуток про те, що ніхто не може їх подолати. А тепер, коли я сюди прийшов, я ще краще зрозумів, що вони з нас глузують. Отже, тепер моя думка така, що треба, щойно настане ніч, запалити вогні, як це ми звичайно і перед тим робили, а потім обдуримо воїнів, що зовсім не можуть переносити тяжких випробувань, потім прив'яжемо всіх ослів, які в нас є. покинемо їх, а самі відійдемо перш, ніж скіфи прийдуть до Істру, щоб зруйнувати мости, а мабуть ще й перед тим, як іонійці приймуть якийсь рішення, що може нас згубити». Таку пораду дав Гобрій і потім, коли настала ніч, Дарій пішов за його порадою.

135. Щодо зовсім виснажених воїнів і тих, що були ледве живими, він зовсім не дбав за них і покинув там, де вони були в таборі, як і всіх прив'язаних ослів. Із двох причин він залишив там ослів і хворих воїнів, ослів, щоб чути було їхні крики, а людей, бо вони були хворі. Він послався на те, ніби він із найкращою частиною війська збирається напасти на скіфів, а вони на цей час повинні охороняти табір. Такий наказ Дарій дав тим, яких залишив у таборі, запалив вогні і, не гаючи часу вирушив у напрямі до Істру. Осли, втрапивши своїх товаришів, почали, звичайно, ще більше ревти і скіфи, чуючи ревіння ослів, твердо вірили, що перси перебувають у своєму таборі.

136. Проте, коли розвиднилося, то ті, які залишилися в таборі, зрозуміли, що Дарій покинув їх на призволяще, і простягли руки до скіфів, і почали розповідати їм, що сталося. А скіфи, почувши про це, не гаючи часу, з'єднали обидві свої частини, ту, що була окремо від інших і ту, в якій були савромати, будіни та гелони, і почали переслідувати персів, прямуючи до Істру. Та оскільки більша частина перського війська складалася з піхотинців і вони не знали шляхів (бо там і не існувало певних шляхів), а скіфи були вершниками і знали найкоротші шляхи, вони випередили персів і встигли прийти до мосту значно раніше від персів. Коли вони довідалися, що перси ще не прийшли, вони сказали іонійцям, які перебували на своїх кораблях: «Гей, іонійці, призначені вам дні вже минули і навіщо вам ще залишатися тут. Але, якщо ви залишалися перед цим від страху, тепер зламайте якнайшвидше цей міст і повертайтеся вже вільними людьми і цим ви завдячуєте богам і скіфам. Що ж до того, хто дотепер був вашим владарем, ми розправимося з ним так, що він більше не розпочне походу проти якогось народу».

137. Іонійці почали радитися щодо цієї пропозиції. І Мільтіад афінянин, що був стратегом і тираном Херсонесу на Геллеспонті, був такої думки, щоб прийняти пропозицію скіфів і так визволити Іонію. Але Гістіай, тиран Мілета, мав протилежну думку і казав, що тепер завдяки Дарієві кожен із них став тираном якогось міста, але коли буде знищено владу Дарія, і він не зможе залишитися владарем мілетян і ніхто інший із тиранів, бо кожне місто волітиме краще мати в себе демократію, а не тиранію. Коли Гістіай висловив таку думку, то одразу всі ті, що перед тим поділяли думку Мільтіада, пристали до думки Гістіая.

138. Ті, які висловилися за пропозицію Гістіая, це були люди, котрих найбільш шанував цар: тирані міст на Геллеспонті — Дафній із Абідоса, Гіппокл із Лампсака, Герофант із Парія, Метродор із Кізіка і Арістон із Візантія. Ці були з міст на Геллеспонті, а з Іонії були Страттій із Хіосу, Аяк із Самосу, Лаодамант із Фокеї та Гістіай із Мілета. Це була його думка, про

яку я згадав, протилежна до думки Мільтіада. З еолійців єдиний, про якого варто згадати, був серед них Арістагор із Кіми.

139. Отже, ті, що прийняли думку Гістіая, вирішили додати до цього рішення такі діла та слова. Вони зруйнували на відстані вистрілу з луку частину моста, ближчу до скіфів, щоб здавалося, ніби вони щось зробили, хоч справді вони нічого не зробили, і ще аби скіфи не спробували силоміць перейти мостом через Істру. І ще вони скажуть, що зруйнують ту частину моста, яка була з боку Скіфії, бо зроблять усе, щоб задовольнити скіфів. Такі рішення вони доповнили до думки Гістіая, а потім від імені їх усіх Гістіай відповів так: «О скіфи! Ми дякуємо вам за ваші добрі повідомлення, ви прибули своєчасно. Так і ви вказали нам правильну путь і ми зробимо вам добру послугу. Як бачите, ми руйнуємо міст і охоче зробимо все, бо прагнемо своєї свободи. Але поки ми його руйнуємо, ви добре зробите, якщо розшукаєте їх, і коли ви їх знайдете, відплатіть їм і за нас і за вас, як вони за-служили».

140. Так удруге скіфи повірили тому, що іонійці кажуть правду, і повернулися шукати персів, але не спромоглися їх знайти там, де вони пройшли. В цьому завинили самі скіфи, бо вони знищили в тих місцях поживу для коней і засипали воду в криницях. Бо, коли б вони цього не зробили то, як би схотіли, легко знайшли б персів. Проте, саме тепер їхне рішення, яке вони важали за найкраще, їм пошкодило. Отже скіфи пройшли тими місцями своєї країни, де було досить поживи для коней і досить води, шукаючи там ворогів, гадаючи, що і ті намагатимуться піти цим шляхом. Однак перси дотримувалися того першого шляху, яким вони вже пройшли і так з великим зусиллям досягли переправи. Але, коли вони прийшли, вже настала ніч і, побачивши, що міст зруйновано, вони страшенно злякалися, гадаючи, що іонійці їх покинули.

141. Був у Дарія один єгиптянин, що ні в кого іншого не було такого гучного голосу, як у нього. Цій людині Дарій наказав устати на березі Істру і покликати мілетянина Гістіая. Єгиптянин виконав його наказ і Гістіай, почувши наказ Дарія, привів усі судна для переправи війська на протилежний берег і знов налагодив міст.

142. Так перси уникли небезпеки, а скіфи, шукаючи персів удруге, не знайшли їх і висловили про іонійців дві думки: по-перше, якщо вважати їх вільними, то можна сказати, що вони найбільші боягузи і нікчеми на всьому світі, але якщо їх уважати за рабів, то можна сказати, що в них зовсім рабський спосіб мислення і що їм подобається неволя і вони зовсім нездатні для визволення. Отакі глузливі слова сказали скіфи про іонійців.

143. Дарій, пройшовши через Фракію, прибув до Сеста, розташованого на Херсонесі. Звідти на кораблях він переправився в Азію, а в Європі залишив стратегом перса Мегабаза того, якого Дарій колись високо оцінив, бо сказав про нього в Персії такі слова, збираючись з'їсти гранатові яблука, скоро він розрізав перше з них, як його брат Артабан спитав його, що він хотів би мати в такій кількості, як зернятка того граната. А Дарій відповів йому, що хотів би мати стількох Мегабазів краще, ніж поневолену Елладу. Такою відповіддю він висловив свою пошану в Персії до Мегабаза, а потім залишив його стратегом в Елладі із вісімдесятьма тисячами воїнів.

144. Цей Мегабаз обезсмертив себе серед геллеспонтійців одним своїм висловом, який я наведу. Коли він прибув до Візантія, він довідався там, що калхедонці за сімнадцять років перед тим побудували своє місто. Довідавшись про це, він сказав, що калхедонці на той час були сліпими, бо, якби вони не були сліпими, то не обрали б для себе мало підходящу місцевість для побудування міста, оскільки там у них була інша, далеко краща. Отже, цього Мегабаза він призначив стратегом і він усіх тих, що не були прихильниками персів, постарався підкорити.

145. Отже він займався цими справами, проте, саме в той час відбувся ще інший військовий похід у Лівію з приводу, про який я розповім пізніше, бо спершу я розповім про щось інше, а саме таке: нащадків аргонавтів було вигнано з Лемносу пеласгами, які викрали з Браврона афінських жінок. Отже, вигнані ними з Лемносу, вони на своїх кораблях приїхали до Лакедемону, отаборилися на Таїгеті і запалили вогні. Лакедемонці побачили їх і послали людину запитати їх, хто вони такі та звідки прийшли. Вони відповіли

людині, яка їх запитала, що вони походять із роду мінійців, нащадки героїв, які припливли туди на Арго і які пристали на Лемносі і там їх народили. Щойно почули лакедемонці про походження мінійців, як удруге послали до них із запитанням, чого вони хочуть і для чого прибули в їхню країну і запалили вогні. Ті відповідали, що їх вигнали пеласги і через це вони прийшли до своїх предків, бо, сказали вони, не може існувати нічого справедливішого, ніж те, що вони роблять, і що вони хочуть оселитися серед лакедемонців, брати участь у їхніх державних справах і отримати свої ділянки в їхній землі. Лакедемонці погодились і прийняли мінійців на тих умовах, що ті запропонували.

Власне, їх спонукало так зробити те, що на Арго пливли і Тіндаріди. Прийняли вони до себе мінійців, дали їм земельні наділи і розподілили їх по філам. Ті відразу взяли собі інших жінок, а тих, що привезли з Лемносу одружили з іншими чоловіками.

146. Проте не минуло багато часу і мінійці підняли голову і зажадали взяти участь у царській владі і почали робити всякі надуживання. Тоді лакедемонці вирішили їх повбивати, позахоплювали їх і покидали у в'язниці. Лакедемонці всіх тих, кого хотіли вбити, вбивали вночі, але ніколи вдень. Але, коли йшлося вже про те, що їх стратити, жінки мінійців, які були лакедемонськими громадянками і дочками знатних спартанців, попросили, щоб їм було дозволено зайти у в'язницю і кожній порозмовляти зі своїм чоловіком. Вони дозволили їм зайти до в'язниці, не підозрюючи з боку жінок ніяких хитрощів. Проте, ледве жінки вийшли, як зробили таке: вони передали чоловікам своє вбрання, а від них забрали їхній чоловічий одяг. І мінійці одяглися в жіночі вбрання і удаючи з себе жінок, вийшли з в'язниці і, визволившись в такий спосіб, пішли і вдруге отаборилися на Таїгеті.

147. Саме в той час Тер, син Автесіона, внук Тейсамена, правнук Терсандра і праправнук Полінейка, збирався від'їхати з Лакедемону, щоб заснувати колонію. Цей Тер походив від кадмейців і був із боку матері дядьком Еврістена і Прокла, синів Арістодема. І оскільки ці сини були ще неповнолітні, Тер був опікуном царської родини в Спарті. Але коли його небіж став дорослим і обійняв царську владу, Тер не спроможний терпіти, щоб хтось владарював над ним, бо він уже скуштував, що таке царська влада, заявив, що не залишиться в Лакедемоні, але відпливе до своїх родичів. На острові, який тепер називається Тера і який перед тим називався Калліста, були нащадки Мембліара, сина Пойкіла, родом із Фінікії. Отже Кадм, син Агенора, розшукуючи Європу, прибув на кораблі до того місця, що тепер називається Тера і, щойно він прибув туди, йому сподобався цей острів чи з якоїсь іншої причини він захотів так зробити, залишив на острові фінікійців і серед інших також одного свого родича, Мембліара. Вони оселилися на острові званому Каллістою за вісім поколінь людей перед тим, як Тер прибув туди з Лакедемону.

148. Отже, до них збирався приїхати Тер, маючи з собою людей із різних спартанських філ. І він зовсім не хотів їх проганяти, але вважав їх за своїх близьких родичів і мав намір оселитися разом із ними. І через те, що мінійці повтікали з в'язниці і залишилися на Таїгеті, а лакедемонці хотіли їх згубити, Тер попросив лакедемонців простити мінійців, щоб не було вбивства і пообіцяв сам вивести їх із країни. Лакедемонці погодились з ним і він відплив на трьох тридцятивесельних кораблях до нащадків Мембліара, але не взяв із собою всіх мінійців, а лише кількох. Це тому, що більшість із них напали на пароретатів із кавконів, вигнали їх і з їхньої країни, а потім розділилися на шість частин і побудували там собі міста: Лепреон, Макістон, Фрікси, Піргон, Епіон і Нудіон. Більшість із цих міст за мого життя зруйнували елейці. А острів від свого ойкіста одержав назву Тера.

149. Проте син Тера відмовився пливати з ним, і батько сказав, що він залишає його як ягня серед вовків. Від цих слів юнак одержав ім'я Ойолік і, я не знаю, як це ім'я за ним залишилося. Від Ойоліка народився Айгей, а від нього одержали ім'я айгейди, велика філа в Спарті. Чоловіки цієї філи, оскільки не виживали їхні діти, побудували згідно з оракулом святилище Еріній, Лаїя і Едіпа. Після того їхні діти залишалися живими. Це саме було і на Тері в нащадків цих чоловіків.

150. До цього місця мого оповідання лакедемонці і терайці згідні між со-

бою, але далі за переказом терайців сталося таке. Грінн, син Айсанія, нащадок цього Тера й цар острова Тери приїхав до Дельфів, і привіз із своєї батьківщини гекастомбу. Його супроводжували і інші громадяни і серед них Батт, син Поліместа з роду мінійців, нащадок Евфема. Коли Грінн, цар терайців, просив дати йому оракул щодо інших питань, Піфія переказала йому оракул побудувати місто в Лівії. Але він сказав їй, відповідаючи: «Я, владико, вже дуже старий і не можу вештатися сюди й туди, накажи це комусь із цих молодиків, щоб той це зробив». Кажучи це, він водночас показував на Батта. Тоді лише це було, але після їхнього повернення вони не надали значення цьому оракулові, бо не знали, що таке Лівія і де вона є і не наважувалися вислати переселенців так наосліп.

151. Але протягом семи років після цієї події на Тери не було дощу і за цей час повисихали всі дерева на острові крім одного. Терайці поїхали до пророчного святилища і Піфія повторила їм попередній наказ вислати переселенців до Лівії. І оскільки вони ніяк не могли позбутися лиха, вони послали людей на Крит, щоб вони роздивилися і довідалися, чи не побував якийсь критянин або чужоземець із їхнього острова в Лівії. Ці люди обійшли весь острів і нарешті прийшли в місто Ітанон і там зустріли одну людину, ловця пурпурових черепашок, якого звали Коробієм, і він їм сказав, що колись вітри занесли його і він опинився в Лівії, власне на одному острові біля Лівії, на Платеї. Його вмовили за плату і привезли на Теру, а з Тери спершу поїхало кілька розвідників. Їх повів Коробій на той острів, про який я згадав, на Платею, де вони залишили Коробія з харчами на декілька місяців, а самі вони відпливли якнайшвидше, щоб повідомити терайців про той острів.

152. Проте оскільки вони дуже запізнилися з поверненням, далеко надовше, ніж вони з ним умовилися, всі харчі в Коробія закінчилися. Після того один самоський корабель, що плыв до Єгипту, був занесений вітрами на острів Платею. Коли Коробій докладно розповів їм про все, самосці залишили йому харчі на цілий рік. А потім вони поставили вітрила і хотіли прибути до Єгипту, але східний вітер загнав їх далеко. Проте, оскільки вітер не вщухав, вони пройшли за Гераклові стовпи і прибули в Тартесс, куди їх завела якась божественна сила. Цю торгіву гавань на той час ще не відвідували кораблі, отож самосці, повертаючись, заробили за свій вантаж, звичайно, більше, ніж заробляти колись за своєю вантажі елліни, про яких ми маємо точні відомості, за винятком мабуть егінця Сострата, сина Лаодаманта, бо з ним ніхто не може зрівнятися. Самосці виділили десятку частину свого прибутку, шість талантів, і замовили і для них зробили мідну посудину, схожу на аргоські кратери. На її краях навколо було зроблено голови грифів, які стирчали назовні і вона спиралася на трьох велетів, що стояли навколішках, завбільшки з сім ліктів, і вони присвятили її в храм Гери. Внаслідок цього вперше кіренці і терайці заприятелювали з самосцями.

153. Терайці, покинувши Коробія на острові, повернулися на Теру і заявили, що вони заснували поселення на одному острові біля берегів Лівії. Тоді терайці вирішили кинути жереб і відіслати туди з усіх областей острова, яких було сім, по одному з двох братів для поселення, а їх проводирем і царем призначили Батта. Отже так вони послали на Платею два п'ятидесятивсельських кораблі.

154. Так розповідають терайці про дальші події і кіренці погоджуються з ними. Що ж до Батта, то кіренці зовсім не згодні з терайцями. Вони ось як розповідають про це: на Криті є місто Оакс, де колись царем був Етеарх. У нього була дочка, мати якої померла, на ім'я Фроніма, і він, одружившись із іншою жінкою, дав їй мачуху. Вона, скоро ввійшла в дім, стала справжньою мачухою для Фроніми, бо почала її мордувати і замишляти всяке лихо проти неї, і нарешті обвинуватила її в тому, ніби вона розбещена, і переконала в цьому свого чоловіка, що все це правда. І він, коли його жінка задурила йому голову, задумав зробити злочинну справу з своєю дочкою. Був там в Оаксі один купець із Тери, Темісон. Його запросив до себе Етеарх, щоб його пристигти і зв'язав його клятвою, що він його попросить зробити, нехай той це зробить. Коли він його так зобов'язав, він передав йому свою дочку і попросив його взяти її з собою на корабель і кинути її в море. Проте Темісон страшенно обурився, що Етеарх його зобов'язав таке зробити, розірвав із ним дружбу і зробив щось зовсім інше. Отже, він узяв дочку і відплив із нею, а

коли він вийшов у відкрите море, виконуючи те, що змушений був зробити згідно даній клятві, він обв'язав дівчину мотузками і спустив її в море, а потім витяг її живу з моря і прибув із нею на Теру.

155. Звідти Фроніму взяв собі якийсь Полімнест, один із найзнатніших людей Тери і зробив її своєю наложницею. Минув деякий час і в нього народився син із слабим голосом і заїкуватий, якого назвали Баттом, як кажуть кіренці та терайці, а на мою думку йому дали якесь інше ім'я, а Баттом його назвали, коли він прибув до Лівії згідно з оракулом, що йому було дано в пророчому святилищі Дельфів і від того сану, який він одержав у Лівії, так його було названо. Бо лівійці царя називають Баттом і через це, як я гадаю, коли переказала йому оракул Піфія, вона назвала його лівійським словом, бо знала, що він стане царем у Лівії. Я поясню: коли він змужнів, він прийшов до Дельфів запитати про свій голос. А у відповідь йому Піфія переказала такий оракул:

«Батте! Прийшов ти спитати про голос, а Фойб сонцесяйний
В Лівію щедру на вівці тебе посилає ойкістом».

Коли б Піфія сказала це еллінською мовою: «Царю! Ти прийшов заради свого голосу»... А він відповів: «Владарю! Я прийшов, щоб ти дав мені оракул щодо мого голосу, а ти мені кажеш про зовсім інші речі, не можливі для мене: ти наказуєш мені заснувати поселення в Лівії, на які кошти, з яким військом?» Так він казав, але не спромігся вмовити Піфію дати йому інший оракул і оскільки вона повторювала йому цей самий оракул, як і перед тим, Батт відійшов тим часом із Дельфів і повернувся до Тери.

156. Проте після того почалися нещастя ніби від розгніваного божества, які спіткали і його самого й інших терайців. І оскільки терайці не знали, через що на них звалилися ці нещастя, вони послали людей до Дельфів запитати про ці їхні страждання. Піфія переказала їм оракул, що коли вони пойдуть разом із Баттом і побудують Кірену в Лівії, то їхнє становище поліпшиться. Після цього терайці послали Батта з двома п'ятидесятивесельними кораблями. Вони відпливли до Лівії, бо не могли зробити інакше, а потім повернулися назад до Тери. Проте терайці, коли ті хотіли зійти на берег, почали кидати на них каміння, не дали їм причалити і наказували їм повернутися назад до Лівії. І вони через те, що не могли зробити інакше, попливли назад і заснували поселення на одному острові поблизу Лівії, назва якого, як я вже сказав вище, була Платея. Кажуть, що цей острів має такий самий розмір, як і теперішня Кірена.

157. В цьому місті вони прожили два роки і через те, що їм зовсім не жилося там добре, вони залишили там одну людину, а всі інші поїхали до Дельфів і коли прибули до пророчого святилища, попросили дати їм оракул, кажучи, що вони мешкали в Лівії і, незважаючи на це, там вони зовсім не були щасливішими. На це запитання Піфія переказала їм такий оракул:

«Якщо ти Лівію знаєш багату на вівці, де був я,
Краще від мене, не бувши в країні, великий твій розум».

Почувши таку промову, баттові люди відпливли назад, бо бог не звільнив їх від обов'язку побудувати місто після того, як вони вступлять на землю Лівії. Прибули вони на острів, узяли з собою людину, яку там залишили, і побудували місто в тій частині Лівії, що розташована навпроти острова, який називається Азіріс, що там із двох боків чудові вкриті лісом долини, а з іншого боку там тече річка.

158. На тому місці вони прожили шість років. Проте на сьомий рік їм задурили голову лівійці, що вони проведуть їх до кращого місця і вмовили їх піти з ними. Так вивели їх звідти лівійці і повели їх на захід, а щоб елліни не бачили найпрекраснішої місцевості, лівійці так обчислювали години, дня, щоб цією місцевістю проходили вночі. Ця країна називається Іраса. Вони привели терайців до одного джерела, про яке сказали, що воно належить Аполлонові і сказали їм: «Елліни! Тут найбільш підходяще місце, щоб вам оселитися, бо тут небо діряве».

159. За життя ойкіста Батта, який царював сорок років, та його сина Аркесілая, який царював шістнадцять років, число мешканців Кірени залишалося таким, скільки було спочатку посланих туди переселенців, але при третьому Батті, при щасливому, як його назвали, Піфія переказала оракул і заохотила еллінів із усіх країв поїхати і оселитися разом із кіренцями в Лівії, бо їх запрошують кіренці на розподіл землі. Оракул, який вона переказала, був такий:

«Хто не прийде на розподіл землі до Лівії вчасно,
Той, я скажу, неодмінно, хоч пізно про це пожалкує».

В Кірені зібралася сила народу і сусідні з ними лівійці та їхній цар на ім'я Адікран, через те, що кіренці загарбали в них багато землі, забираючи собі їхні поля і негарно поводяться з ними, послали людей до Єгипту і піддалися єгипетському цареві Априєсу. Він зібрав багато війська з єгиптян і послав його проти Кірени. Але кіренці вийшли назустріч йому озброєні в місцевості Ісара і біля джерела Тестія зіткнулися з єгиптянами і перемогли їх у битві. Через те, що єгиптяни перед тим не мали справи з еллінами і не зважали на них, у битві загинуло єгиптян так багато, бо мало хто з них повернувся до Єгипту. Щоб помститися за поразку, єгиптяни обвинуватили в ній Априєса і повстали проти нього.

160. Сином цього Батта був Аркесілай, який будучи царем, перший посварився з своїми братами так, що вони покинули країну і перейшли до іншої частини Лівії. Там вони побудували собі це місто, яке і тоді і тепер називається Барка. І коли вони будували його, їм удалося підбурити на війну лівійців проти кіренців. Після того Аркесілай вирушив у похід проти лівійців, які колись прийняли кіренців, а тепер виступили проти них.

Лівійці злякалися його і повтікали до східної Лівії. Аркесілай переслідував їх навзирці, поки вони тікали, і нарешті, переслідуючи їх, прибув до Левкона в Лівії, де лівійці наважилися напасти на нього. Сталася битва і лівійці завдали кіренцям такої поразки, що в тій битві загинуло сім тисяч кіренців голплітів. Після цієї катастрофи Аркесілай захворів, прийняв якісь ліки і його задушив його брат Леарх, а Леарха потім підступно вбила жінка Аркесілая, яку звали Еріксо.

161. Спадкоємцем Аркесілая став його син Батт. У нього були слабкі ноги, він був кульгавий. Після того нещастя, що його зазнали кіренці, вони послали людей до Дельфів запитати, що їм робити, щоб бути щасливими. Піфія їм порадила взяти упорядника з Мантінеї в Аркадії. Отже, пішли туди кіренці і попросили про це, а мантінейці дали їм одного з своїх найвидатніших громадян, який називався Демонакт. Ця людина приїхала в Кірену і добре розглянула всі справи і насамперед поділила мешканців на три філи і влаштувала так: терайців і їхніх періойків об'єднала в одну громаду, в іншу об'єднала пелопоннесців і критян, а в третю всіх острів'ян. Крім того цареві Батту виділила царські мастки і жрецьке надавання, а всі інші володіння, що їх перед тим мали царі, він забрав від нього і передав народові.

162. Поки жив Батт, він додержувався цих порядків, але за царювання його сина, Аркесілая, сталися великі заворушення щодо царських привілеїв. Син кульгавого Батта і Феретіми, Аркесілай, заявив, що він не погодиться з порядком, який установив мантінеець Демонакт, але зажадав повернути цареві привілеї, що їх мали його предки. В громадянській війні, що вибухла після того, його було переможено і він утік на Самос, а його мати знайшла притулок у Саламіні на Кіпрі. На той час царем Саламіна був Евельтон, той, що присвятив курільницю в Дельфах, яка варта того, щоб її побачити. Вона стоїть у скарбниці корінфян. Приїхала до нього Феретіма і попросила в нього війська, щоб відвоювати собі владу в Кірені. Проте Евельтон усе, що завгодно, давав їй, лише не військо. Вона, приймаючи все, що він їй давав, казала,

що все це добре, проте краще було б інше, щоб він дав їй потрібне для неї військо. І оскільки, одержуючи кожний подарунок від нього, вона повторювала те саме, він послав їй нарешті золоте веретено і прядку, на якій була навіть вовна. І коли Феретіма взяла це, вона знову повторила своє прохання, а Евельтон відповів їй, що він дає жінкам такі подарунки, а не військо.

163. За цей час Аркесілай, перебуваючи на Самосі, почав збирати всяких людей, обіцяючи дати їм земельні ділянки. Коли він зібрав велике військо, Аркесілай поїхав до Дельфів за оракулом у пророчому святилищі щодо повернення кого на батьківщину. Піфія дала йому такий оракул: «При чотирьох Баттах і при чотирьох Аркесілаях Локсій дозволяє вам царювати в Кірені, а надалі він не радить вам зазіхати на царювання. Проте ти, коли повернешся до своєї країни, можеш бути спокійний. І коли знайдеш піч із багатьма амфорами в ній, то не обпалюй їх, але вийми їх із печі. Якщо обпалюватимеш, то не заходь до оточеного водою міста, інакше сам ти загинеш і загине найкращий бик». Такий оракул переказала Піфія Аркесілаєві.

164. І він із військом повернувся із Самосу до Кірені, і знову взяв владу в свої руки, але забув про оракул і почав мститися на своїх супротивниках за те, що вони його вигнали. Деякі з них остаточно покинули свою батьківщину, а деяких захопив Аркесілай і вислав їх на Кіпр, щоб там їх по-вбивали. А море викинуло їх на Кнід і кнідяни їх урятували і відіслали на Теру. Деяких інших кіренців, проте, які сховалися у великій башті однієї приватної особи, Агломаха, Аркесілай, нагромадивши навколо башти дрова, спалив там усередині. Проте, коли вже він зробив це, зрозумів що саме це провіщає йому оракул бога, бо Піфія заборонила йому, коли він знайде амфори в печі, обпалювати їх, і через це він із власної волі віддалився від Кірені, побоюючись смерті, яку йому передказав оракул, і гадаючи, що «оточене водою місто» була Кірена. Він мав родичку, дочку царя Барки, якого звали Алазейр. Він поїхав до нього і там якісь баркайські люди і деякі вигнанці з Кірені, коли він походжав на агорі, пізнали його і вбили, а крім нього і його свояка, Алазейра. Отже, Аркесілай, чи свідомо, чи несвідомо, не виконав указівки оракула і так його спіткала лиха доля.

165. Його мати, Феретіма, поки Аркесілай перебував у Барці, згубивши сам себе, мала в Кірені всі привілеї свого сина, виконувала всі урядові обов'язки і головувала на засіданнях ради. А коли вона дізналася про вбивство свого сина в Барці, вона одразу переїхала до Єгипту, бо Аркесілай зробив послугу Камбісові, сину Кіра. Адже цей Аркесілай передав Кірену Камбісові і визначив данину, яку і виплачував. Приїхала в Єгипет Феретіма як благальниця перед Аріандом, прохаючи про допомогу, і посилаючись на те, що її сина було вбито, бо він співчував мідійцям.

166. Цей Аріанд був державцем у Єгипті, якого призначив Камбіс. Потім він після цих подій захотів бути рівним із Дарієм і за це заплатив своїм життям. Отже, він довідався і вже побачив, що Дарій хотів залишити пам'ять після себе таку, що її не залишав після себе жоден інший цар, і почав його наслідувати, поки не поплився за це. Дарій вирішив для карбування монет переплавляти наскільки можливо найщиріше золото, а Аріанд, урядуючи в Єгипті, почав те саме робити з сріблом. І тепер іще монети з найчистішого срібла — це монети Аріанда. Довідавшись про це Дарій, скориставшись з іншого приводу, немов би той хотів повстати проти нього, наказав його вбити.

167. Цей Аріанд пожалкував тоді Феретіму і дав їй військо, все єгипетське військо і піше і морське. Стратегом піхоти він призначив Амасія, з племені марафіїв, а стратегом флоту Бадра, з роду пасаргадів. Але перед тим, як наказати війську вирушити в похід, Аріанд послав вісника до Барки довідатися, хто вбив Аркесілая. Але баркайці всі прийняли на себе відповідальність, бо казали вони, що він завдав їм багато лиха та шкоди. Коли це почув Аріанд, тоді він послав проти них військо разом із Феретімою. Проте посилення на те було лише приводом, а військо він послав, як я гадаю, щоб підкорити лівійців. Треба знати, що лівійці складаються з багатьох і різних

племен, із яких лише небагато були підданцями перського царя, а більшість із них зовсім не визнавала Дарія.

168. Ось на які племена поділяються лівійці. Починаючи від Єгипту перші лівійці — це адірмахіди. Більшість їхніх звичаїв такі, як у єгиптян, але їхні строї такі, як і в інших лівійців. Їхні жінки на кожній нозі носять мідні браслети. Вони відпускають довге волосся, а коли спіймають вошей, кожна кусає їх, щоб помститися на них, а потім їх викидає. Лише вони серед усіх лівійців роблять таке і лише вони віддають своїх дівчат на виданні цареві і яка з них сподобається йому, він її позбавляє невинності. Ці адірмахіди живуть від Єгипту до затоки, що називається Плінос.

169. Далі за ними йдуть гілігами, що мешкають у західній країні аж до острова Афродісіади. Посередині цієї країни розташований острів Платея, де оселилися кіренці, а на суходолі є гавань Менелая і Азірій, де живуть кіренці. Звідси і далі починається країна сильфія. Сильфій зростає на просторі від острова Платеї і далі до гирла Сіртія. Цей народ має звичаї схожі на звичаї всіх інших лівійців.

170. За гілігами на заході живуть асбісти. Вони мешкають вище від Кірени. Але асбісти не доходять до моря, бо узбережжя займають кіренці. Серед лівійців вони краще за всіх керують квадригами і взагалі намагаються в усьому наслідувати звичаї кіренців.

171. За асбістами на заході живуть авсхіси. Вони мешкають понад Баркою і доходять до моря десь біля міста Евесперіди. По середині країни авсхісів мешкають бакалі, нечисленний народ, і вони доходять до моря десь біля Тавхейрів, що є містом в області Барки. Звичаї в них такі, як і в тих, що мешкають за Кіреною.

172. За цими авсхісами на заході живуть насамони, народ дуже численний. Вони залишають на літо свою худобу на узбережжі, а самі підіймаються на місце, що називається Авгіла, щоб збирати плоди фінікових пальм, а фінікових пальм там безліч і вони з густими верхівками і всі плодоносні. Ловлять вони там сарану, розмелюють її, потім цим порошком посипають молоко і п'ють його. В них такий звичай, що кожен має багатьох жінок і спілкуються вони з ними гуртом так, як массагети: ставлять патерицю на тому місці, де їм бажано, і злягаються. Ще в них є звичай: насамон, що вперше одружується, пропонує свою наречену на першу шлюбну ніч усім запрошеним на весілля. І кожний із них після злягання з нею дає їй подарунок, який він приносить із свого дому. Присягаються і ворожать вони так. Присягаються вони, називаючи ім'я людей, яких вважають за найсправедливіших та найкращих у країні, кладучи руки на їхні могили. Ворожать, ідучи до надгробників своїх предків, де спершу моляться, а потім сплять на них, і сон, який там побачать, уважають за оракул. Щоб присяга була законною, вони роблять ось що: один із них дає іншому випити з своєї долоні і сам п'є з долоні іншого, а коли не мають якоїсь рідини, набирають у долоні порохняви з землі і лижуть її.

173. Із насамонами сусідять псілли. Вони зникли в такий спосіб: віяв у їхній країні південний вітер і осушив усі водоймища і їхня країна, що була розташована коло Сіртія, залишилася без води. Вони порадилися і всі разом вирушили в похід проти півдня (що я тут пишу, то так розповідають лівійці), але коли вони прийшли до піщаної пустелі, повіяв південний вітер і засипав їх піском. Коли вони так загинули, їхню країну зайняли насамони.

174. Вище від них на півдні в краю диких звірів мешкають гарманти, які уникають спілкування з людьми і не мають військової зброї і не вміють оборонятися.

175. Вони мешкають вище від насамонів. Уздовж моря на заході за ними живуть маки. Вони стрижуть волосся, залишаючи на тімені чуб, а все інше чисто вистригають, а на війні вони мають щити з шкіри страуса. Через їхню країну тече річка Кініп, яка витікає з одного горба, горба Харит, як він називається, і вливається в море. Цей горб Харит укритий густим лісом, а

вся інша Лівія, яку я описував дотепер, є гола. Від моря і до цього горба відстань — двісті стадій.

176. За цими маками живуть гіндани. Їхні жінки носять на ногах багато шкіряних браслетів із такого приводу, як кажуть: щоразу коли жінка з'єднається з чоловіком, вона надягає браслет і та, що має їх найбільше, вважається за найкращу, бо її кохали багато чоловіків.

177. На одному вузькому півострові землі гінданів, що заходить далеко в море, мешкають лотофаги, які харчуються виключно плодами лотоса. Плід лотоса такий великий, як плід мастикового дерева, а за своїм солодким смаком схожий на плід фінікової пальми. З цих плодів лотофаги роблять вино.

178. За лотофагами на узбережжі живуть махалії, які також уживають лотос, але менш, ніж ті, про яких йшлося вище. Вони поширюються аж до великої ріки, що називається Трітон. Вона вливається у велике озеро Трітоніду. На цьому озері є острів, що називається Фла. Щодо цього острова, кажуть був даний оракул, що на ньому оселяться лакедемонці.

179. Проте, існує ще інший переказ, ось такий: ніби Іасон, коли на узгір'ї Пеліону будувався корабель Арго, взяв із собою серед іншого потрібного для жертвоприношення ще й бронзовий триніжник і вирушив морем до Пелопоннесу, бажаючи відвідати Дельфи. Коли, пропливаючи коло миса Малея, його зненацька погнав північний вітер і завів далеко до Лівії, і перш, ніж він як слід роздивився, де там берег, він опинився на мілізнах озера Трітоніди. Оскільки він не знав, як зняти свій корабель із мілізни, кажуть, що з'явився Трітон і сказав Іасонові, що коли той віддасть йому триніжник, то він покаже йому, де можна пропливти і супроводить його, щоб із ним не сталося лиха. Іасон погодився, і тоді Трітон, плывучи попереду, показав йому як пройти серед мілізн, а триніжник він помістив у своєму святилищі і, сидячи на триніжнику, дав оракул, напроорокувавши Іасонові та його супутникам усе, що з ними станеться, а саме, що коли один із нащадків тих, які мандрували на Арго приїде і забере в нього триніжник, тоді через неминучу долю, сказав він, буде побудовано навколо озера Трітоніди сто еллінських міст. Це почули тамтешні лівійці і сховали триніжник.

180. Далі за цими махліями живуть авсеї. Вони і махлії мешкають у місцевостях навколо озера Трітоніди. Їх розмежовує ріка Трітон. Махлії відпускають волосся в задній частині голови, а авсеї в передній. На святі Афіні, що його справляють щороку, їхні дівчата поділяються на дві групи і б'ються між собою одна з одною каміннями і киями, кажучи, що так вони виконують успадкований від предків звичай, шануючи місцеву богиню, яку ми називаємо Афіною. Тих дівчат, що вмирають від ран, вони називають лжедівчатами. Проте, перед тим, як їм дозволяють битися між собою, вони роблять ось що: дівчину, яку вони вважають за найвродливішу за всіх, вони прикрашають корінфським шоломом і всім еллінським озброєнням, саджають на колісницю і возять навколо озера. Чим прикрашали дівчат за давніх часів, перед тим, як прибули та оселилися як їхні сусіди елліни, я не можу сказати. Хоч як воно там було, я гадаю, що їх прикрашали єгипетською зброєю, бо з Єгипту, я вважаю, прийшли до Еллади і округлий щит, і шолом. Лівійці кажуть, що Афіна дочка Посейдона і богині озера Трітоніди і що вона чомусь посварилася з своїм батьком і перейшла до Зевса і він зробив її своєю дочкою. Так вони розповідають. Жінки в них усіх спільні і вони не одружуються з однією якоюсь, але злягаються, як тварини. Коли дитина якоїсь жінки трохи зросте, на третій місяць чоловіки збираються в одному місці і на кого схожа дитина, вона і вважається його дитиною.

181. Народи Лівії, про яких у мене йшлося, є кочовники на її узбережжі, проте, вище від них у бік суходолу є Лівія диких звірів, а далі за областю диких звірів тягнеться пасмо піщаних горбів від Фів у Єгипті аж до Гераклових стовпів. На цьому пасмі горбів на відстані приблизно десяти днів шляху є великі соляні брили, з яких складаються узвишся, а на вершині кожного узвишся серед соляних брил є джерела солодкої та холодної води і там нав-

коло мешкають люди на краю пустелі і за областю диких звірів. На відстані десяти днів шляху від Фів спершу живуть аммонії, в яких є святилище на зразок святилища Зевса у Фівах, бо як я вже сказав вище, Зевсова статуя у Фівах має баранячу голову. В їхній країні є ще інша джерельна вода, яка на світанку холодна, тепліша, коли люди приходять на агору, а коли настає південь, вона зовсім холодна. Тоді аммонії поливають свої сади. З бігом часу вдень вода стає вже не такою холодною, а на заході сонця стає трохи прохолодною, коло півночі вона ще теплішає і потім так нагрівається, що починає кипіти. Минає північ і вода знову стає холодною аж до світанку. В цього джерела є своя назва: воно називається джерелом Сонця.

182. За аммоніями на піщаному пасмі на відстані ще десяти днів шляху є ще один соляний горб, схожий на горб аммоніїв і на ньому вода, а навколо нього живуть люди. Ця країна називається Авгілі. Туди приходять насамони збирати плоди фінікових пальм.

183. Поза Авгілами на відстані десяти днів шляху є ще інший соляний горб із джерелом і багато плодючих фінікових пальм так, як і на двох інших, і там мешкають люди, які називаються гармантами, дуже численний народ. Вони насипають землю на сіль і потім сіють на ній. Найкоротший шлях звідти до країни лотофагів. Звідти і до їхньої країни відстань у тридцять днів шляху. Там є і задкуючі бики, а задкуючі вони ось чому: роги в них повернені наперед. Через це, коли вони пасуться, вони посуваються назад, бо вони не можуть іти вперед, оскільки тоді їхні роги встромлялися б у землю. В усьому іншому вони не відрізняються від інших биків, крім мабуть їхньої шкіри, яка товста і міцна. Ці гарманнти, про яких у мене йшлося, полюють на своїх чотирикінних колесницях за печерними ефіопами і це тому, що ці печерні ефіопи найпрудконогіші серед усіх людей, про яких мені доводилося чути. Ці печерники годуються зміями, ящірками і такими іншими плазунами. Їхня мова не схожа на жодну іншу мову; вони джеркочуть немов кажани.

184. За гармантантами на відстані ще десяти днів шляху є ще інший соляний горб із водою, а навколо нього мешкають люди, що називаються атарантами, вони єдині на всьому світі, наскільки я знаю не мають особистих імен, бо всі вони мають лише одне ім'я — називаються атаранти, але кожна особа там не має власного імені. Вони, коли сонце надзвичайно пече, проклинають його і посилають йому всякі лайки, бо через його спеку гинуть і вони самі і вся їхня країна.

Далі за інші десять днів шляху є ще інший соляний горб із водою і навколо нього живуть люди. За ним височить гора, що називається Атлас. Вона стрімка і з усіх боків округла і кажуть, ніби вона настільки висока, що не можна побачити її вершин, бо вона завжди і влітку і взимку окутана хмарами. Ця гора, кажуть тубільці, є спорним стовпом неба. Від цієї гори одержали назву тамтешні люди, бо вони називаються атлантами. Про них кажуть, ніби вони не їдять жодної тварини і не бачать снів.

185. Отже, до цих атлантів я можу назвати імена народів, які живуть на пасмі соляних горбів, але звідти і далі я вже неспроможний це зробити. Хоч як там було б, це пасмо соляних горбів доходить до Гераклових стовпів і навіть іде ще й далі. Там на рівних відстанях десяти днів шляху є соляні копальні і там також мешкають люди. Свої будинки всі вони будують із соляних брил, оскільки в тих краях Лівії ніколи не йдуть дощі, бо як би там ішли дощі, стіни будинків не могли б устояти. Сіль, яку звідти вивозять, на вигляд є і білою і темно червоною. Проте за цим соляним пасмом на південь і всередині Лівії вся країна пустельна, без води, без диких звірів, без дощів, без дерев і там зовсім нема ніякої вологи.

186. Отже, так від Єгипту до озера Трітоніди живуть кочовники лівійці м'ясоїди та молокопівці, вони не їдять коров'ячого м'яса, саме через те, що єгиптяни також його не їдять, вони не розводять свиней. Їсти коров'яче м'ясо вважають вони за великий гріх і жінки кіренців через велику шану до

египетської Ісиди, і не лише через це, ще постують на її честь. Також і жінки баркайців крім коров'ячого м'яса не беруть у рот також і свинини.

187. Отакі ці справи. Проте від озера Трітоніди і далі на захід уже не живуть кочовники лівійці і звичай в тих людей уже не такі, як у кочовників, і вони не роблять із своїми дітьми того, що роблять кочовники. А кочовники лівійці, якщо не всі, я не можу це стверджувати, але більшість із них, роблять таке: коли їхні діти досягають чотирьох років, припікають їм жили на тімені, а деякі на скронях, немитою овечою вовною, щоб надалі в їхньому житті не спускалася в них флегма з голови і не шкодила їхньому здоров'ю. І кажуть, що через це вони такі здорові. І справді лівійці, наскільки я знаю, це найздоровіші люди на світі. Чи це саме з цієї причини, не можу твердити, але певна річ, що вони дуже здорові. А якщо, коли припікають жили дітям, їх зводять корчі, то вони винайшли такий лікувальний засіб: вони ллють на них козячою сечею і це допомагає. Те, про що я пишу, це так розповідають самі лівійці.

188. Ось як приносять жертви кочовники: спочатку вони відрізають кінчик вуха тварини і кидають його на дах будинку, а потім відтягають назад шию тварини і ріжуть її. Жертви вони приносять лише Геліосові та Селені. Отже, цим богам приносять жертви всі лівійці, але ті, що живуть навколо озера Трітоніди, приносять жертви переважно Афіні, а потім Трітонові і Посейдонові.

189. Як здається, одяг і егіду Афіни елліни запозичили від лівійців, бо за винятком того, що вбрання лівійських жінок шкіряне і підвіски, що звисають із егіди на статуях Афіни не змії, а просто ремінці, щодо всього іншого їхні убрання однакові. Ось і саме ім'я доводить, що верхній одяг статуй Афіни Паллади прийшов до нас із Лівії, бо лівійські жінки поверх своїх одягів обгортають себе «егідами», тобто козячими шкурами без смуху, з підвісками, пофарбованими в червоний колір, і від цих козячих шкур елліни дали вбранням нову назву «егіди». Я ще маю думку, що і голосіння під час релігійних свят веде свій початок із Лівії, бо лівійські жінки часто голосять і це в них виходить дуже гарно. Від лівійців елліни навчилися також запрягати разом чотирьох коней.

190. Своїх покійників кочовники ховають так само, як і елліни, а виняток становлять лише насамони. Вони ховають їх у сидячому положенні і намагаються, щоб коли людина помирає, посадити її, аби вона не померла, лежачи на спині. Їхні житла сплетено з пагонів асфodelей, переплетених очеретом і вони переносні.

191. На захід від ріки Трітону поза авсеями живуть уже землероби лівійці, які мають звичай жити в будинках. Вони називаються максіями. Вони залишають волосся на правому боці голови, а лівий бік стрижуть, а тіло фарбують у червоний колір. Вони кажуть про себе, ніби вони з людей, які прийшли з Трої. Ця країна та інша частина Лівії далі на захід має дуже багато диких звірів і багато лісів порівняно з країною кочовників. І справді область Лівії далі на схід, де живуть кочовники, до ріки Трітону низька і піщана, а звідти і далі на захід область землеробів зовсім гориста та лісиста і багата на диких звірів, бо в тих краях живуть величезні змії та леви, а також слони та ведміді та гадюки, і рогаті осли, і собакоголові та безголові люди, в яких очі на грудях, як принаймні кажуть лівійці, та дикі чоловіки і дикі жінки і безліч звірів, уже не казкових.

192. Проте, в країні кочовників нема жодного з цих звірів, але існують інші, як білозаді антилопи і газелі, і дикі кози і осли, але не ті, що мають роги, інші, безводні (бо не п'ють води) та антилопи-орикси, що з їхніх рогів фінікійці виготовлюють грифи для ліри (ця тварина завбільшки така, як бик) і маленькі лисиці та пієни, та дикобрази, та дикі барани, і диктії, і шакали, і пантери, і борії і суходільні крокодили завбільшки в три лікті, зовсім схожі на ящірок, страуси та маленькі змійки, з яких кожна має ріг на голові. Отакі дикі звірі існують у тій країні, а крім того ще й ті, що існують в інших краях за винятком оленів і велпрів: олені і велпрі зовсім не зустрічаються в Лівії. Там

існують три види мишей: один із них називається двоногими, другий вид зерерії (це лівійське слово, що відповідає еллінському — горби), а третій вид — це їжаки. Є там ще ласиці, що народжуються в плантаціях сільфія, дуже схожі на ласиць із Тартесса. Отже таких диких звірів має країна лівійців-кочовників, наскільки я міг установити внаслідок моїх наполегливих досліджень.

193. За максіями в Лівії живуть завжди. Їхні жінки бувають за візниць на колесницях, коли вони йдуть на війну.

194. За ними живуть гізанти. В їхній країні бджоли виробляють багато меду, але ще більше, як кажуть, виготовляють ремісники. Хоч як там було, всі вони фарбують себе червоним і дять мавп, а їх там багато в горах.

195. Навпроти цієї країни, кажуть карфагеняни, є острів, що називається Кіравіс, завдовжки в двісті стадій, але вузький завширшки. Там багато олійних дерев і винограду і на цей острів можна зайти з суходолу. На цьому острові з мулу озера дівчата тубільців витягають золотий пісок перами птахів, які змазують смолою. Чи це правда, я не знаю, я записую те, що почув. Але, що таке може бути, на Закінті я бачив на власні очі, як із одного озера з води добували смолу. Там існує кілька таких озер, а найбільше з них має в усіх напрямках завдовжки вісімдесят стіп і дві орґії глибини. На кінець жердини прив'язують миртову гілку і занурюють її в озеро, а потім витягають наверх із смолою, яка пахне асфальтом, а взагалі вона краща від піерійської смоли. Потім її виливають у яму, яку викопують біля озера, а коли її набереться досить, тоді з ями її переливають в амфори. Те, що потрапляє назад в озеро, переливається під землею в море, яке віддалене від озера на чотири стадії. Отже, те, що розповідають про острів, який лежить біля узбережжя Лівії, може бути недалеко від істини.

196. Карфагеняни розповідають іще, що є країна в Лівії і в ній живуть люди там за Геракловими стовпами, куди прибувши вони сходять на берег і вивантажують свої товари і розкладають їх на березі, а потім підіймаються на свої кораблі і дають сигнал димом, а тубільці, побачивши його, йдуть до моря і як обмін за товари кладуть золото і відходять від товарів. А карфагеняни тоді сходять із своїх кораблів і обстежують золото, і коли їм здається, що золота стільки, скільки коштують товари, забирають його і відходять, проте, якщо їм здається, що його недостатньо, вони знову підіймаються на кораблі і спокійно чекають, а тубільці приходять і додають ще золота, поки не задовольнять карфагенян. Проте, ні ті, ні інші не хочуть зробити щось несправедливе. Адже ні ті не беруть золота, поки його не буде стільки, скільки коштують товари, ні ці не беруть товарів, поки карфагеняни не візьмуть золото.

197. Отакі ці лівійці, наскільки я можу навести їхні назви, а більшість із них ні тепер, ні тоді зовсім не визнавали царя мідійців. Про цю країну я можу сказати лише, що в ній живуть тільки чотири народи, наскільки я знаю: двоє з цих народів тубільні, але двоє інших не тубільні. Отже лівійці та ефіопи є первісними мешканцями і перші з них живуть на півночі, а другі на півдні Лівії а фінікійці та елліни прийшли з інших країн.

198. Я гадаю, що Лівія не є якимось виключним материком щодо її родючості і її не можна порівняти з Азією або Європою, якщо не зважати на Кініп (треба зазначити, що країна має однакову назву з рікою). Це одна з найкращих земель щодо вирощування збіжжя і вона зовсім не схожа на інші краї Лівії, бо земля її чорна, там багато води з різних джерел і там зовсім не буває посухи і коли її зрошують надмірні дощі, це їй не шкодить, бо в цій частині Лівії йдуть дощі. Врожай зерна там такі, як і в країні вавілонян. Плідною є і та місцевість, де живуть евесперіти, бо в разі найкращих жнив, які вона може забезпечити, врожай буває від одного сто, а на землі Кініпа від одного до трьохсот.

199. Додам, що країна Кірени, яка вища від Лівії, де живуть кочовники, має — і це дуже цікаво, три часи жнив. Отже, спершу досягають плоди в

приморських краях і бувають готові для збирання. І коли вже закінчується збирання врожаїв у приморських краях, починається збирання в середній смузі, яка вища за приморську, що її називають узгір'ям. Коли закінчується збирання в середній смузі, одразу починає достигати і вже готові для збирання плоди, що їх збирають у найвищій смузі, і в такий спосіб, коли буває випито перше вино і з'їдено перші плоди, то водночас готове і останнє. Так кіренці впродовж восьми місяців займаються збиранням плодів. Про це вже досить того, що було сказано.

200. Перси, яких послав із Єгипту Аріанд на допомогу Феретімі, скоро прибули до Барки, почали її облягати, вимагаючи, щоб їм видали призв'ідників убивства Аркесілая. Проте, оскільки весь народ брав участь у його вбивстві, баркайці не прийняли їхньої умови. Отже, облягаючи Барку впродовж дев'яти місяців, вони робили підкопи під мури міста і навальні приступи. Що ж до підкопів, то їх спромігся відкрити один коваль з допомогою мідного щита і ось як він це винайшов. Він носив щит скрізь по місту навколо мурів і прикладав його до землі. І в деяких місцях, де він його прикладав, нічого не було чути, а в тому місці, де було зроблено підкіп, мідний щит дзвенів. У такому місці баркайці робили зустрічний підкіп і вбивали персів, які копали землю. Таке вони винайшли проти підкопів, а приступи персів баркайці успішно відбивали.

201. Коли протягом довгого часу вони билися одні з одними і загинуло багато людей із одного боку і з іншого і найбільше з боку персів, нарешті стратег піхоти Амасій вигадав такий засіб, зрозумівши, що силою не можна перемогти баркайців, але тільки хитрощами. Ось що він задумав і зробив: він наказав уночі викопати широкий рівчак, на нього покласти тоненькі жердинки, а на них насипати землю урівні з іншою твердою землею. Щойно розвиднилося, він запросив баркайців почати переговори про замирення. Вони охоче погодилися оскільки вони цього давно бажали. Умови договору, який вони склали, принесли жертви на потаємному рівчаку, щоб закріпити його присягами, були такі: поки залишається такою, як вона є, ця земля, нехай залишається непорушними взаємні присяги і баркайці погоджуються виплачувати законну данину цареві, а перси зобов'язуються більш не нападати на Барку. Після присяг баркайці повірили персам і почали виходити з міста і відчинили брами і дозволили ворогам заходити до міста. Проте перси розламали поміст над потаємним рівчаком і вдерлися до міста. А розламали вони споруджений ними поміст, щоб не бути клятвопорушниками, бо запрягалися перед баркайцями, що присяга залишиться непорушною, поки земля буде такою, як була тоді, а тепер, коли поміст обвалився, вони вже не зв'язані присягою.

202. Отже, коли Феретімі перси передали найзнатніших баркайців, вона наказала посадити їх на коли навколо міських мурів, а їхнім жінкам повідрубати груді і ними також прикрасити мури навколо міста, а інших баркайців передала персам як військову здобич, за винятком тих, які були з баттового роду і тих, які не були винуваті у вбивстві Аркесілая. Їм Феретіма доручила керувати містом.

203. Справді всіх інших баркайців перси обернули на рабів і повернулися туди, звідки прийшли. Коли вони наблизилися до міста Кірени, то кіренці, ідучи за наказом якогось оракула, дозволили їм зайти до свого міста. Проте, коли перське військо зайшло до міста, Бадр, що командував флотом, запропонував захопити місто, але Амасій, що командував піхотою, не дозволив цього, бо, як він сказав, їх послали в похід лише проти одного еллінського міста, проти Барки. Коли, нарешті, вони пройшли через місто і отаборилися на височині Лікайського Зевса, вони пожалкували, що не захопили Кірени. Перси спробували вдруге зайти до міста, але кіренці їх не впустили. Тоді персів, хоч ніхто з ними не воював, охопив панічний страх і вони кинулися навтіки і відбігли далеко на відстань шестидесяти стадій і тоді зупинилися. Проте, ледве вони там отаборилися, прибув до них вісник від

Аріанда і наказав їм повернутися назад. Тоді перси попросили кіренців дати їм харчі на дорогу. Ті дали їм і перси взяли їх і вирушили до Єгипту. Але на шляху туди на них наскочили лівійці і тих із них, що відстали і тих, хто заблукали, пограбували, забравши в них одяг і зброю перед тим, як вони прибули до Єгипту.

204. Найвіддаленіша частина Лівії, до якої дійшли перси, були Евесперіди. Баркайців, яких вони обернули на рабів, вони виселили з Єгипту і привели їх до великого царя, а цар Дарій дав їм село в Бактрійській сатрапії, щоб вони там мешкали. Вони назвали це село Баркою і воно ще за мого часу існувало в Бактрії і було залюднене.

205. Проте і Феретіма не добре закінчила своє життя, бо одразу коли вона помстилася на баркайцях і повернулася до Єгипту, її спіткала жаклива смерть, бо її ще живу заїли гробаки. Настільки правдива думка, що людину, яка мститься надто жорстоко, ненавидять боги. Отже такою надто жорстокою була помста Феретіми, дочки Батта, на баркайцях.